

Етнокультурне буття, духовність і світогляд українського селянства

Т.Г. Бобко

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ПРИНЦИПИ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПРАВОСЛАВНИХ ТА ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАД 20-х рр. ХХ ст.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Сучасні дослідження з історії церковно-державних відносин, релігійних інституцій відзначаються значними здобутками. Питання суспільного становища духівництва, ставлення різних верств населення до церкви та релігії в 1920-х рр. розглядаються у працях С. Жилока, А. Зінченка, О. Ігнагуші, В. Любашенко, П. Кравченка та Р. Сітарчука, В. Пащенко, В. Силантьєва [1]. Однак наукові дослідження з цієї проблематики аналізують виконання мирянами церковних обрядів, участь віруючих в житті громад. Не достатньо висвітленим залишається питання, як проявляється релігійна традиція у повсякденному житті українського селянства. Метою статті є порівняння впливу євангельських принципів на повсякденне життя православних і протестантів. Об'єктом дослідження є українське селянство, предметом – представники різних конфесій: православні п'ятидесятники, баптисти, адвентисти сьомого дня.

Розглянемо як керувалися в 1920-х рр. віруючі євангельськими принципами щодо вживання спиртних напоїв. В "Посланні до римлян" нагадується: "Поступаймо добродібно, не в гульні та п'янстві" [2, 200]; "Добре ані пити вина, ані робити такого, від чого брат твій гіршиться, або спокушується, або слабне" [2, 201]. Проте в "Першому посланні Тимофію" дозволяється вживати вино з лікувальною метою: "...вживай трохи вина задля [твого] шлунка і твоїх частих недуг" [2, 255].

Як сьогодні, так і в 1920-х рр. селяни-протестанти після сприйняття ними євангельського вчення свідомо перестали вживати спиртні напої, палити. Я.П. Грищенко-Меленевський повідомляє, що на середину 1920-х рр. на Житомирщині нараховувалося більше 3 тис. членів громад баптистів, багато з яких позбулися шкідливих звичок [3, 30]. У праці В. Упасевича, що побачила світ у 1925 р., зазначається, що "сектантство характеризується поміркованістю, бережливістю, економією" [4, 10]. Відсутність вад, зокрема пияцтва, визнавалося представниками органів влади як один з факторів поширення протестантизму [5, 60].

Натомість спиртні напої вживалися православними віруючими. В опублікованому рукописі мешканця села Томаківка Катеринославської губернії "Щоденник Ярошенка Івана Івановича" читаємо, що І.І. Ярошенко постійно відзначав православні свята і, навіть, намагався говіти [6, 82]. Однак іноді зустрічаються записи про надмірне вживання спиртних напоїв. "20 липня було свято пророка Ілі. 6 серпня їздили з Марком Фроловичем у

Тарасівку, добре випили. 1 вересня був мій день Ангела, були товариші, гарно випили" [6, 304]. Досить промовистим є запис про святкування Великодня 6 квітня 1925 р.: "Пасха, ходив до церкви, після обіду на кладовище, провів перший день добре, весело; на другий день приїхав Михайло Жога і Анастасій Будник, гарно випили, а ввечері були у Якова Гапоненка, там добавили ще краше" [6, 305]. Те ж саме відбулося на Різдво: ходили до церкви, святити воду і "трохи випили" [6, 306].

Зі звітної документації Бердичівської міської ради дізнаємося, що у 1931 р. майже всі мешканці сіл Журбинці, Чехи, Мала Татаринівка, Бистрик, святкуючи Великдень, "п'янствували, збиралися біля церкви хоромом, організували п'яні гулянки". Мешканці села Чехи за три дні випили горілки на 3515 крб. [7, 66].

Православні в своєму ставленні до спиртних напоїв залишалися вірними віковій традиції. Така позиція зумовлена не тільки ігноруванням, необізнаністю, а передусім неоднозначним тлумаченням православними Святого Писання. До цього висновку приводить і той факт, що спиртні напої вживали не лише звичайні миряни, а й духівництво [8, 12; 9, 440].

Порівняно з православними, протестанти не вживали спиртного. Зокрема, в селах проводили так звані "штундовські" весілля – весілля без "священника та горілки". На столах замість спиртного стояли фруктові компоти. Присутні співали не світські пісні, а псалми та бажали молодятим завжди жити у трьох – з Богом.

Як згадують мешканці села Гольма на Одещині, таке весілля було незвичайним для односельців: "Не грала духовна музика, не били бубни... не було п'яних на вулиці, не було бійок. Все було тихо, мирно, чисто і просто, по-християнські" [10, 53].

Треба відзначити, що, незважаючи на дискредитацію віруючих, навіть на межі 1920-30-х рр., ще траплялися випадки вінчання за православним релігійним обрядом [11, 245] та проведення протестантських християнських весіль. Вже згадуване весілля у Гольмі п'ятидесятники влаштували в 1930 р.

Серед баптистів та п'ятидесятників спостерігалось значно менше розлучень ніж серед православних. За виконанням настанов з Євангелія – "Тож, що Бог спарував, людина нехай не розлучує!" [2, 22] – строго наглядала громада. В цьому відношенні досить показовим є те, що навіть типовий статут протестантської громади, на відмінну від статуту православної парафії, містив розділ щодо шлюбу. Наприклад, в статуті Стрибежської громади, що діяла на Житомирщині фіксувалося, що "шлюб – це союз між чоловіком і жінкою для взаємодопомоги і підтримки, для продовження роду людського і для спільного проходження життєвого шляху в любові і вірності, доки смерть не розлучить їх" [12, 2].

Православні віруючі менш догматично сприймали приписи в Біблії розлучення.

Священик міг здійснити розлучення або запобігти йому. Практика проведення священнослужителями розлучень тривала до 1922 р. [11, 43], доки не набрали серйозних обертів антицерковні заходи влади, направлені на витіснення церкви з усіх сфер життя людини.

У подальші роки православне духовництво виступало в ролі мовчазливого спостерігача розлучень. Зі смутком пише православний священик Д. Галевич в листі від 20 грудня 1927 р. до своєї доньки за кордон з приводу моральної деградації суспільства та збільшення кількості розлучень: "Час ревнощів відійшов в забуття, зокрема, у нас – в УСРР. Зараз не ревнують, а прямо розлучаються. Розлучаються із-за борщу, через маленьку дрібницю, а то і так собі – заради розваги. Наприклад, Домці чоловік, прийшовши з Червоної Армії, привіз із собою якусь в капелюсі мавпочку, і не вагаючись, живе з нею як ні в чому не бувало, а Домцю попросту говорячи витурив і на другий день з нею розлучився в місцевій сільраді. Благо і розлучення коштує дуже дешево, всього 3 рублі з копійками. Про причину розлучення навіть не питають... Ось так!" [8, 39].

За релігійним обрядом як православні, так і протестанти протягом другого десятиліття ХХ ст. влаштовували похорони. Похорон у православних віруючих проходив за участю священика і тим самим відрізнявся від похорон "по радянському" [6, 304].

У протестантів під час похорону читалося Писання, співав хор, говорилося проповідь [13, 51].

В офіційній літературі 1920-х рр. зазначалося, що серед протестантів взаємодопомога більш розвинута ніж серед православних [14, 29; 15, 59]. Ці дані можуть бути тенденційними і використовувалися для антицерковної пропаганди, тому вимагають ґрунтовнішого дослідження. Вважаємо, що успішність його проведення залежатиме від залучення як історіографічних здобутків, так і введення до наукового обігу джерел усної історії.

Православні і протестанти оточували себе атрибутами віросповідання. Православні ставили ікони, протестанти, які вшановували Євангеліє, розклеювали на стінах тексти з Біблії [4, 10]. Наприклад у протестантів часто вживалися цитати з Євангелія [4, 10].

У віруючих обох конфесій відлік часу пов'язувався з церковними святами, про що свідчать джерела [6, 302-306; 9, 554]. У розповідях очевидців не прив'язувалися до нововведених, так званих революційних, свят. Цікаво, що сільський вчитель в своїх споминах, згадуючи дату смерті своєї матері, зафіксував, що похорон відбувся на "Кузьми і Дем'яна" [9, 143].

Євангельське віровчення впливало й на формування сімейних ритуалів. Як православні, так і протестанти перед вживанням їжі молилися [6, 327; 10, 200].

Господарська діяльність також мала свої відмінності. Зокрема, адвентисти сьомого дня, які вважали суботу священним днем, виконували господарські роботи в усі дні тижня, в тому числі і в неділю, а в суботу відпочивали, проводили служіння [3, 28].

При розв'язанні господарських питань, сімейних, особистих проблем протестанти керувалися євангельським вченням [4, 10; 10, 45-63, 202-227].

Віруючі у молитвах зверталися за порадою до Бога. Хомяк Роман Дем'янович, репресований пресвітер баптистської громади з Полтавщини, етапом в 1930 р. прибув в Іркутськ. Його важкохворого направили у лікарню в'язниці. На пропозицію лікаря зробити операцію пресвітер відповів: "Я пораджусь зі своїм батьком". Це, звичайно, викликало дивування у лікаря, який перепитав: "А чи Ваш батько тут?" На своє питання лікар почув таку відповідь: "Так, він завжди зі мною" [16, 153]. Пресвітер, напевно заарештований за свої релігійні переконання, залишався вірний своєму вченню і не боявся його проявляти.

Євангельське віровчення, навіть на заслання чи в умовах гонінь, залишалося основою життя для справжніх віруючих, багато з яких в 1930-ті рр. були насильно переселені. Дехто потрапив туди, де не було раніше громад одновірців. Протестанти для того, щоб виявити "духовних братів", надивлялися саме до способу життя оточуючих. Наодинок, при нагоді, промовляли найбільш відомі фрази з Святого Письма або тихенько наспівували мелодію поширених релігійних пісень. І дізнавшись один про одного влаштовували молитовні служіння по домівках [17, 139-141].

Таким чином, протестанти у побуті досить догматично дотримувалися Євангелія. У віруючих протестантських конфесій євангельські настанови більш міцно були вплетені у повсякдення, охопивши усі сфери життя.

На подальше вивчення претендують такі питання, як вплив протестантської етики на економічний рівень життя віруючих, ступінь впливу євангельського віровчення на міжособистісні відносини, дозвілля.

1. Жилко С.І. *Обновленська церква в Україні (1922-1928)*. – Рівне: РДГУ, 2002.; Зінченко А.Л. *Благовістя національного духу. Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.* – К.: Освіта, 1993.; Ігнатуша О.М. *Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ ст. – 30-і рр. ХХ ст.)*. – Запоріжжя: Поліграф, 2004.; Любаченко В. *Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій*. – Львів: Видавничий спілка "Просвіта", 1995.; Кравченко П.А., Сітарчук Р.А. *Протестантські об'єднання в Україні у контексті соціальної політики більшовиків (20-30 рр. ХХ століття)*. – Полтава: АСМІ, 2005.; Пащенко В. *Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20-30-х рр. ХХ ст.* – К.: Інститут історії України, 1994.; Силантьєв В.П. *Большевики и православная церковь на Украине в 20-е гг.* – Харьков: Харьковский госполитехнический университет, 1998.
2. Біблія. *Переклад проф. Івана Огієнка*. – К.: Українське біблійне товариство, 2002.
3. Грищенко-Меленевский Я.П. *История возникновения евангельских христиан-баптистов в Житомирской области УССР. 1876-1981 гг.* – Б.в.
4. Уласевич В. *Сучасне сектантство*. – Х.: Держвидавництво, 1925.
5. Грушова Т.В. *Радянська держава та секта п'ятидесятників в Україні (початок 1920-х – 1991 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01*. – Запоріжжя, 2000.
6. *Джерела з історії Південної України. Т. 5. // Мемуари та щоденники / Упорядники: А. Бойко, С. Плохій / Передмови: С. Плохій, А. Бойко, В. Чоп, В. Мільчев*. – Запоріжжя: РА "Тандем У", 2005. – Кн. 1. – Ч. 1.
7. *Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщина) у 20-30-х роках ХХ ст.*

- Архівні документи та матеріали / Упорядник С.І. Жилко. — Рівне: Волинські обереги, 2003.
8. Галевич Дмитро. Незаарештовані листи: Листи священника з України до Німеччини. 1922-1938 / Петро Яницький (упоряд.), Ігор Доманський (упоряд.). — К.: Видав. дім "Бозаки", 2001.
9. Джерела з історії Південної України. Т. 9. // Мемуари та щоденники. Упорядники: А. Бойко, В. Мільчев. — Запоріжжя: РА "Тандем У", 2006. — Ч. 2.
10. Котяков Н. Гольма. — Ровно: Овід, 2004.
11. Киридон А.М. Час випробування: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917-1930 років. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.
12. Державний архів Житомирської області. — Ф.Р. 1657. — Оп. 1. — Стр. 98.
13. Баттист України. — 1926. — № 6.
14. Бонч-Бруевич В. Из мира сектантов. Сборник статей. — М.; Л.: Госиздат, 1922.
15. Тихомиров Б. Баттизм и его политическая роль. — М.; Л.: Госиздат, 1929.
16. Альманах по истории русского баттизма: Сб. / Сост. М.С. Каретникова. — Спб.: Христианское общество "Библия для всех", 2004.
17. Савинский С.Н. История евангельских христиан-баттистов Украины, России, Белоруссии. — Спб.: Христианское общество "Библия для всех", 2001.

М.В. Брегеда

СТАВЛЕННЯ СЕЛЯНСТВА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДО КУРСУ НА СОЦІАЛЬНУ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЮ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ (1953 р.)*

Відразу ж після смерті Й. Сталіна стали набирати сили нові процеси, які ще недавно не вписувалися в догми, що сповідувалися десятиліттями. Істотна риса періоду "відлиги" полягала в поступовій переорієнтації економіки на соціальні потреби, на інтереси людей, якими, протягом тривалого часу нехтували нібито заради найвищих інтересів держави. "Коллективне керівництво" мало здійснити ряд кроків, спрямованих на те, щоб вирішити найбільш гострі соціально-економічні проблеми, які країна успадкувала від недавнього сталінського минулого.

Необхідність десталінізаційних заходів в економічному житті прямо впливала зі спрямованості нового внутрішньополітичного курсу, сформульованого Г. Маленковим. У промові на похоронах Й. Сталіна він зазначив: "У галузі внутрішньої політики наше головне завдання полягає в тому, щоб неухильно добиватися подальшого покращення матеріального добробуту робітників, колгоспників, інтелігенції, всіх радянських людей. Законом для нашої партії й уряду є обов'язок невтомно турбуватися про благо народу, про максимальне задоволення його матеріальних і культурних потреб" [1, 1].

На думку Т. Царевської, серед причин реформаційного курсу нового керівництва можна виділити: передчуття господарської катастрофи, яку потрібно було призупинити будь-якими способами; важку внутрішньополітичну обстановку в країні, перетвореній у єдиний величезний ГУЛАГ, де кожен міг бути засуджений за хвилине запізнення на роботу або просто за "не ту" національність чи соціальну

приналежність; необхідність забезпечити спадкоємність влади, обеззброїти можливих суперників, попередити міжусобиці в своєму партійно-елітарному середовищі [2, 83].

Додамо також потребу наступників вождя заручитися підтримкою народу, який все менше продовжував вірити в будівництво "світлого комуністичного майбутнього". Життєві реалії були несумісними з пропагандистськими гаслами, що постійно вимагали піднесення трудового ентузіазму, самовідданості й обмеження власних інтересів заради державних. З допомогою надзвичайних і неймовірних людських зусиль, упродовж короткого відрізка часу після війни вдалося відбудувати народне господарство, підняти з руїни економіку країни. Природними були очікування та сподівання населення на підвищення свого життєвого рівня, поліпшення матеріального й соціального становища.

Аналіз матеріалів сесії Верховної Ради СРСР, яка відбулася 5-8 серпня 1953 року, переконливо свідчить, що перетворення в економіці країни, в тому числі у сільському господарстві, почалися не з рішень вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС, як це традиційно підкреслювалося в радянській історіографії. Установки пленуму були визначені рішеннями сесії. Зміст доповіді М. Хрущова на вересневому пленумі був, по суті, деталізацією основних положень промови Г. Маленкова, виголошеної за місяць до цього на сесії.

Проблема взаємовідносин влади й суспільства в період хрущовської "відлиги" достатньо детально висвітлена в українській історіографії [3], однак за межами уваги істориків продовжує залишатися не менш важливе питання сприйняття влади і її політики суспільною свідомістю. Виходячи з вищезазначеного, розглянемо ставлення українського селянства до проголошеного курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави. Важливо простежити суспільно-політичні настрої у зв'язку з відмовою нового партійно-державного керівництва від сталінських методів організації й планування розвитку народного господарства країни.

Новий напрямок в економіці був проголошений на початку серпня 1953 року в промові Г. Маленкова на V сесії Верховної Ради СРСР. Так, уперше було порушено питання про необхідність вирівнювання темпів розвитку промисловості груп "А" та "Б". У промові зазначалося, що за період 1940-1953 років виробництво засобів виробництва збільшилося в 3 із лишком рази, а виробництво предметів споживання – лише на 72%. Передбачалося різко змінити інвестиційну політику в бік значного збільшення вкладень засобів у галузі нематеріального виробництва – легку і харчову промисловість, сільське господарство; залучити до виробництва товарів для народу підприємства важкої промисловості. Другим ключовим пунктом нової економічної програми було вирішення завдання "у найближчі два-три роки добитися створення в нашій країні достатку продовольства для населення і сировини для легкої промисловості" на базі зростання сільгоспвиробництва [4, 1-4].

Отже, вибудовувався ясний, чіткий, логічний ланцюжок послідовних економічних дій, зрозумілий будь-якому трудящому. Поворот в економіці країни, спрямований на підвищення добробуту всього

* Робота була виконана за сприяння Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці (фонд ім. Івана Леська)